

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Ніколенка Геннадія Борисовича
на тему «**Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності
територіальних громад Причорноморського економічного району**»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 051 - Економіка (галузь знань 05 - Соціальні та
поведінкові науки)

1. Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, грантами

Тема дисертації Ніколенка Г.Б. «Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району» є надзвичайно актуальною в сучасних умовах розвитку України. Причорноморський економічний район має стратегічне значення для економіки держави завдяки своєму розвиненому портово-логістичному комплексу, агропромисловому потенціалу, туристичним та рекреаційним ресурсам, а також активному соціально-економічному розвитку міст і сільських територій. Водночас регіон стикається з низкою викликів, серед яких — наслідки воєнних дій, руйнування інфраструктури, внутрішня і зовнішня міграція населення, зміни в економічній та екологічній ситуації, що безпосередньо впливають на конкурентоспроможність територіальних громад.

У 2024–2025 рр. держава запровадила ряд важливих інституційних і нормативних ініціатив, спрямованих на розвиток територій: затверджено функціональні типи територій та методологію віднесення громад до них, упорядковано управління публічними інвестиціями на державному, регіональному та місцевому рівнях, введено єдині правила планування та моніторингу інвестиційних проєктів. Ці процеси відкривають нові можливості для системного підходу до підвищення конкурентоспроможності територіальних громад, забезпечення сталого економічного розвитку, залучення інвестицій та активізації ролі громадського сектору.

Таким чином, обрана тема є своєчасною, науково значущою та має високу практичну цінність для розробки адресних рекомендацій щодо організаційно-економічного забезпечення сталого розвитку та конкурентних переваг територіальних громад Причорноморського економічного району.

Дисертаційна робота виконана у межах науково-дослідної тематики Уманського національного університету «Концептуальні засади та механізми сталого розвитку України» (№ 0121U112522), у рамках якої автор дослідив теоретико-методологічні основи забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району в умовах сталого розвитку та розробив організаційно-економічний механізм її забезпечення.

Робота відповідає другому пріоритетному напрямку розвитку науки і техніки на період до 2023 року, а саме фундаментальним науковим дослідженням, спрямованим на розв'язання ключових проблем науково-

технічного, соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку, а також формування людського потенціалу з метою підвищення конкурентоспроможності України на міжнародній арені та досягнення сталого розвитку суспільства й держави (ст. 3 Закону України «Про пріоритетні напрями науки і техніки» від 11 липня 2001 року № 2623-III). Дисертаційне дослідження спирається на положення Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», схваленої Указом Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019, та відповідає завданням і цілям Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 820-р.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, представлених у дисертації, їх достовірність і новизна

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у системному розвитку теоретико-методичних, організаційно-економічних та прикладних аспектів забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району. Зокрема, автор:

удосконалив поняття «конкурентоспроможність територіальної громади», визначивши її як динамічну здатність самоорганізованої соціально-економічної системи акумулювати та трансформувати внутрішні та зовнішні ресурси в стійкі конкурентні переваги через синергетичну взаємодію різних видів капіталів, що забезпечує збалансований сталий розвиток території та підвищення якості життя населення;

розробив комплексну методику оцінювання конкурентоспроможності громад, що інтегрує сім блоків факторів (економічні, соціальні, інфраструктурні, інституційні, екологічні, інноваційні та регіональні), включає нормалізацію показників, визначення вагових коефіцієнтів та розрахунок інтегрального індексу, з урахуванням специфіки територій Причорноморського регіону;

запропонував організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності громад через міжсекторальну взаємодію, координаційні ради, системи фінансового забезпечення, державно-приватне партнерство та інструменти залучення інвестицій, а також інноваційну модель реверсного фінансування для створення замкнутого циклу бюджетних потоків;

обґрунтував підходи до інноваційного розвитку громад шляхом адаптації моделі «четверної спіралі» до українських умов, визначивши громадянське суспільство як ключовий елемент взаємодії влади, бізнесу, університетів та громад, а також сформував концептуальні засади багаторівневої інноваційної мережі для оптимізації використання ресурсів невеликих громад через концентрацію на стратегічно важливих напрямках розвитку;

визначив принципи державної політики у сфері розвитку територіальних громад, обґрунтувавши необхідність диференційованого стимулювання з урахуванням індивідуального потенціалу та регіональних особливостей, а також підходи до системного управління інноваційним розвитком громад через алгоритм впровадження інноваційної стратегії з координацією дій різних учасників і врахуванням коротко- та довгострокової перспективи.

Науково обґрунтовані підходи автора відповідають темі дисертації, забезпечують логічну цілісність роботи та дозволяють поєднати теоретичний аналіз із практичними рекомендаціями для органів місцевого самоврядування.

Вважаємо, що завдяки цим результатам дисертація робить вагомий внесок у теорію та практику підвищення конкурентоспроможності територіальних громад, пропонуючи інтегровану систему оцінки, управління та розвитку, що враховує регіональні особливості, інноваційний потенціал та роль громадянського суспільства.

3. Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці та впровадженні науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району, які знайшли застосування в роботі органів державної влади та місцевого самоврядування.

Запропонована методика оцінювання конкурентоспроможності громад була впроваджена Долинською сільською радою Одеської області для вдосконалення стратегічного планування соціально-економічного розвитку, оптимізації бюджетних ресурсів та підвищення позицій громади у рейтингах розвитку області (довідка № 238 від 02.09.2025 р.). Методика експертної оцінки якісних параметрів розвитку громади апробована Нечаянською сільською радою Миколаївського району і застосовується під час громадських слухань, оцінки якості муніципальних послуг, планування благоустрою та формування соціальних програм (довідка № 235-04-11-25 від 19.09.2025 р.).

Практичні рекомендації щодо розвитку людського капіталу як ключового чинника конкурентоспроможності відображені в програмах соціально-економічного розвитку громад Миколаївського району (довідка № 317/02-44/25 від 23.09.2025 р.), сприяючи підвищенню їх конкурентоспроможності.

Результати дослідження інтегровані в навчальний процес Уманського національного університету при підготовці навчально-методичних матеріалів з дисциплін «Соціальний розвиток територіальних громад», «Соціальна економіка та людський розвиток», «Стратегія сталого розвитку», а також використані у науково-дослідній роботі на замовлення Ширяївської селищної громади щодо формування стратегічних напрямів розвитку та плану заходів на 2023–2025 рр. (довідка № 1487/01-10 від 25.08.2025 р.).

4. Повнота викладення результатів дослідження в опублікованих працях

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи Ніколенка Г.Б. висвітлено у 16 наукових працях, серед яких 7 статей надруковано у виданнях, які включені до переліку наукових фахових видань України і 9 праць апробаційного характеру. Відповідно до п.8 Постанови КМУ № 44 від 12 січня 2022 року, враховано 5,5 публікацій.

В опублікованих працях належним чином відображено результати дослідження, що відповідає вимогам пп. 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради

закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

У спільних наукових публікаціях автора враховано лише ту частину, яка належить йому особисто та не стосується наукових і практичних результатів, які отримані іншими співавторами.

5. Відсутність порушення академічної доброчесності

Проведеним ретельним вивченням дисертаційної роботи, а також опрацюванням наукових публікацій, у яких висвітлені основні результати дисертаційної роботи Ніколенка Г.Б. не встановлено порушень академічної доброчесності. Представлена дисертаційна робота є самостійною й оригінальною працею. Теоретичні положення та розробки в межах дослідження, зокрема, ті, що характеризують його наукову новизну та практичне значення результатів, отримані автором особисто. Посилання на інформаційні та літературні джерела, що наводяться в дисертаційній роботі, оформлені належним чином.

6. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

1. Незважаючи на достатню комплексність і системність поданої класифікації внутрішніх і зовнішніх чинників конкурентоспроможності територіальної громади, структуру, наведену в таблиці 1.1, на наш погляд, вона потребує подальшого методологічного й змістовного уточнення з метою підвищення її аналітичної повноти та відповідності сучасним умовам розвитку України. Зокрема, у межах природно-ресурсного капіталу не відображено енерго-ресурсний потенціал території, зокрема можливості використання відновлюваних джерел енергії та рівень енергоефективності. Це обмежує оцінювання конкурентоспроможності громад у контексті зеленої трансформації та енергетичної безпеки.

Соціально-економічний капітал не повною мірою охоплює інноваційну активність економіки громади, рівень упровадження нових технологій, розвиток стартапів і креативних індустрій, а також застосування принципів циркулярної економіки, що є ключовими чинниками конкурентоспроможності, ресурсоефективності та сталого розвитку територіальних громад. Також не відображено роль внутрішньо переміщених осіб і релокованого бізнесу, які в умовах війни стали важливими джерелами людського та економічного потенціалу громад.

Інституційний капітал не включає показники адміністративної спроможності органів місцевого самоврядування та антикорупційних практик, які безпосередньо визначають якість управління та інвестиційну привабливість території.

У межах людського капіталу не виокремлено такі важливі аспекти, як якість життя населення та міграційна привабливість громади, що знижує можливість комплексного аналізу демографічної стійкості та здатності громад утримувати людський потенціал.

Таблиця не містить окремої групи історично-культурного капіталу, який формує локальну ідентичність, туристичну привабливість і бренд громади та опосередковано впливає на її конкурентоспроможність.

Геополітичні фактори не повною мірою враховують післявоєнну інтеграцію України до Європейського Союзу, доступ до структурних фондів ЄС та гармонізацію політик, що формують нові можливості підвищення конкурентоспроможності громад.

2. Вважаємо, що у контексті розгляду питання інституційно-нормативні та організаційно-економічні засади забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад (п 2.2) слід було акцентувати увагу і на Закон України № 3703-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування», який набув чинності 8 січня 2025 року, що суттєво оновив інституційно-нормативні засади функціонування територіальних громад та створює комплексну інституційно-нормативну основу для розвитку народовладдя й безпосередньо впливає на організаційно- економічні засади забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад. Його ефективна імплементація, насамперед через затвердження статутів територіальних громад, є ключовою умовою підвищення управлінської спроможності, соціальної згуртованості та сталого розвитку територій. Законом внесено зміни до законів, що регулюють місцеве самоврядування, розширено поняття «житель територіальної громади» за рахунок включення внутрішньо переміщених осіб, а також систематизовано та доповнено форми участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, зокрема через публічні консультації, участь у бюджетному процесі та громадське оцінювання діяльності органів влади. Це створює умови для підвищення якості управлінських рішень і ефективнішого використання соціального та людського капіталу громад.

Водночас Закон № 3703-IX посилює організаційно-економічні механізми конкурентоспроможності територіальних громад шляхом обов'язкового затвердження або актуалізації статутів громад, розширення участі молоді у місцевому самоврядуванні та підвищення рівня підзвітності виборних посадових осіб. Запровадження відкритих звітів і чітких процедур взаємодії між владою та жителями сприяє прозорості, зростанню довіри до місцевих інститутів та формуванню стабільного, передбачуваного управлінського середовища, що є важливою передумовою сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності територіальних громад.

3. Робота виграла б у науковій ґрунтовності та практичній цінності, якби автор більш чітко узгодив розроблені ним методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності територіальних громад із системою показників, представленою в таблиці 1.1, забезпечивши методологічну відповідність між внутрішніми та зовнішніми чинниками конкурентоспроможності та інструментарієм їх кількісного й якісного оцінювання. Зокрема, доцільним було б чітко визначити роль кожної групи показників у формуванні інтегрального індексу конкурентоспроможності громади, обґрунтувати вагові коефіцієнти та врахувати взаємозв'язки між різними групами чинників з огляду на специфіку типів територій.

Також вважаємо, що при формуванні методики оцінки конкурентоспроможності територіальних громад автору слід було урахувати положення постанови Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2025 р. № 1493, якою затверджено перелік функціональних типів територій та вимоги до показників для віднесення територіальних громад до відповідних типів. Зазначений нормативний документ закріплює сучасний інструмент державної регіональної політики, що базується на чітко визначених критеріях соціально-економічного розвитку, демографічної динаміки, безпекової ситуації, екологічних характеристик та інфраструктурних обмежень територій.

Інтеграція цих критеріїв у запропоновану методику оцінювання конкурентоспроможності дала б змогу узгодити авторський підхід із чинною системою державного стратегічного планування, забезпечити коректну типологізацію територіальних громад (території відновлення, території з особливими умовами розвитку, регіональні полюси зростання, території сталого розвитку) та підвищити адресність і порівнюваність результатів оцінювання. Це, у свою чергу, сприяло б формуванню більш обґрунтованих управлінських рішень і таргетованих програм розвитку та відновлення територій відповідно до потреб конкретних функціональних типів громад.

Особливої актуальності врахування цього підходу набуває для територіальних громад Причорноморського регіону, які поєднують у собі ознаки територій відновлення, територій з особливими умовами розвитку (сільські, степові, з високою залісеністю або техногенними ризиками), а також потенційних регіональних полюсів зростання завдяки портово-логістичному, аграрному, рекреаційному та транскордонному потенціалу. Інтеграція критеріїв функціональних типів територій у методику оцінювання конкурентоспроможності дозволила б адекватніше відобразити специфіку Причорноморських громад, підвищити точність і порівнюваність результатів оцінки, а також забезпечити формування більш адресних управлінських рішень і програм розвитку та відновлення з урахуванням регіональної ідентичності та стратегічної ролі Причорноморського регіону в системі національної та європейської економічної безпеки.

4. Робота виграла б у аналітичній повноті та практичній спрямованості, якби під час дослідження стану конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району автор здійснив системний аналіз стратегій розвитку відповідних громад. Саме у стратегічних документах органів місцевого самоврядування визначаються пріоритетні напрями формування та підвищення конкурентоспроможності територій. Урахування положень стратегій розвитку територіальних громад дозволило б співвіднести фактичний стан їх конкурентоспроможності з задекларованими стратегічними цілями та інструментами реалізації, підвищити обґрунтованість висновків і прикладну цінність результатів дослідження. Такий підхід сприяв би глибшому розумінню регіональної специфіки Причорноморського економічного району та формуванню більш адресних рекомендацій щодо посилення конкурентних переваг територіальних громад.

5. Під час дослідження економічних засад конкурентоспроможності територіальних громад доцільно було б також урахувати впровадження єдиних правил управління публічними інвестиціями, запроваджених в Україні у 2025

році. Нова методологія планування, відбору та фінансування інвестиційних проєктів, що поширюється на державний, регіональний і місцевий рівні, безпосередньо впливає на інвестиційну спроможність громад, їхню здатність залучати ресурси, реалізовувати стратегічні проєкти та формувати стійкі конкурентні переваги. Аналіз застосування цих інструментів, зокрема Єдиного проєктного портфеля публічних інвестицій і середньострокового планування, дозволив би глибше розкрити сучасні механізми економічного забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад і підвищити практичну цінність дослідження.

6. Враховуючи специфіку Причорноморського економічного регіону, доцільно було б у процесі оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад інтегрувати аспекти розвитку Blue Economy, що включає ефективне використання водних ресурсів, розвиток морського і річкового транспорту, аквакультури, рибальства, відновлюваних джерел енергії морського походження та екологічно збалансованих рекреаційних і туристичних програм. Включення показників і стратегічних напрямів Blue Economy дозволило б точніше оцінити економічний потенціал громад, сприяти сталому використанню природних ресурсів і підвищити їх конкурентоспроможність у національному та міжнародному контексті. Зокрема, при формуванні методики оцінювання доцільно врахувати: внесок морського й прибережного секторів у локальну економіку; потенціал розвитку екологічно безпечного туризму та рекреаційних зон; інтеграцію інвестиційних та грантових програм для підтримки Blue Economy; роль місцевого самоврядування та громадського сектору у забезпеченні збалансованого розвитку прибережних територій і захисту морських екосистем.

Вважаємо, що інтеграція цих аспектів підвищила б аналітичну повноту дисертації, забезпечила комплексність оцінки конкурентоспроможності Причорноморських громад та дозволила б сформулювати більш адресні рекомендації для планування і відновлення територій із врахуванням економічного, соціального та екологічного потенціалу прибережних і водних ресурсів.

7. Практична значущість роботи значно зросла б, якби автор не лише здійснив оцінку конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району, а й розробив конкретні пропозиції для їх зміцнення з урахуванням викликів воєнного та післявоєнного відновлення. Зокрема, доцільним було б запропонувати комплексні механізми підвищення конкурентоспроможності громад через пріоритетне відновлення критичної інфраструктури, підтримку розвитку місцевого бізнесу та агропромислового комплексу, активізацію рекреаційного та туристичного потенціалу, а також інтеграцію інвестиційних і грантових програм для сталого економічного розвитку регіону. Особливу увагу варто приділити ролі громадського сектору, який здатний стимулювати соціальну згуртованість, підвищувати участь мешканців у житті громади, сприяти захисту довкілля та розвитку локальних ініціатив. Реалізація такого підходу дозволила б не лише зіставити стратегічні цілі громад із фактичним станом їх конкурентоспроможності, а й сформулювати практично орієнтовані рекомендації для органів місцевого самоврядування, що підвищило б прикладну цінність

дослідження та його вплив на розвиток Причорноморського економічного регіону.

В цілому, наведені зауваження мають дискусійний характер і спрямовані на подальше уточнення та вдосконалення окремих аспектів дослідження. Водночас вони жодним чином не применшують високий рівень теоретичної опрацювання проблеми, науково-методологічну обґрунтованість та практичну значущість результатів, отриманих здобувачем у ході дослідження. Ці зауваження радше відкривають простір для подальшого розвитку наукових підходів і їх адаптації до сучасних викликів у сфері підвищення конкурентоспроможності територіальних громад.

7. Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційне дослідження Ніколенка Г.Б. виконано на належному фаховому рівні, його зміст повністю розкриває тему та відповідає профілю спеціальності 051 – Економіка. Дисертаційна робота має традиційну структуру: анотація, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. У додатках є копії довідок про практичне використання результатів дослідження. Дисертаційну роботу оформлено відповідно до вимог наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 №40 зі змінами від 31.05.2019 р. Робота виконана у науковому стилі, її зміст викладено в чіткій логічній послідовності.

8. Загальний висновок

Дисертаційна робота Ніколенка Г.Б. «Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району» є завершеною оригінальною науковою працею, виконаною в науковому стилі, яка має теоретичну та практичну цінність. В роботі вирішено актуальне наукове завдання – дослідження та комплексного вирішення теоретико-методичних питань та обґрунтування практичних рекомендацій щодо організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району у.

За об'єктом та предметом дослідження дисертаційна робота відповідає спеціальності 051 – Економіка (галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки). Дисертаційна робота написана на актуальну тему і достатньо повно відображає сутність нового вирішення сформульованого наукового завдання.

Подана до захисту дисертація написана науковим стилем, матеріал викладений у логічній послідовності. Наукові пропозиції дисертанта є обґрунтованими, логічно та зрозуміло викладеними, теоретично та практично апробованими. Результати дисертаційної роботи доповідались автором і обговорювались на науково-практичних конференціях і відображені в наукових публікаціях. В цілому за своєю архітектонікою, змістом, наповненням та оформленням дисертаційна робота на тему «Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району» відповідає вимогам пп. 5, 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи

про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її автор – Ніколенко Геннадій Борисович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри публічного управління
та адміністрування і міжнародної економіки
Миколаївського національного аграрного університету
Міністерства освіти і науки України

Альона КЛЮЧНИК